

Efter civilisations-sammenbruddet

Holocaustforskningens status og perspektiver

af Frank Bajohr

Oversat af Jens Ellekær

Kilde: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 4-5, 2020, Bundeszentrale für politische Bildung

Aus Politik und Zeitgeschichte udgives af den tyske Forbundscentral for politisk dannelse (*Bundeszentrale für politische Bildung*) som et tillæg til ugeavisen *Das Parlament*. Med Forbundscentralens egne ord har udgivelsen til formål at ”offentliggøre videnskabeligt baserede, alment forståelige bidrag til samtidshistoriske og socialvidenskabelige temaer såvel som til aktuelle politiske spørgsmål. Tillægget er et forum til diskussion, en indføring i komplekse vidensområder og tilbyder en afbalanceret blanding af grundlæggende og aktuelle analyser.”

Frank Bajohr er videnskabelig leder af Centrum for Holocauststudier ved Institut for Samtidshistorie i München og professor ved *Ludwig-Maximilians-Universität München*.

Da de allierede tropper i 1945 militært besejrede det nationalsocialistiske Tyskland, gjorde de ende på en århundredeforbrydelse uden fortilfælde, som omkring seks millioner jøder frem til krigens afslutning var blevet ofre for. Frem til det sidste omkom utallige ofre under dødsmarker eller døde i lejrene af sult og smitsomme sygdomme. For mange af de allierede soldater var konfrontationen med bjerge af lig et uventet chok, men de allierede havde allerede gennem flere år været forholdsvis velinformerede om ”Det Tredje Riges” masseforbrydelser og havde senest fra 1945 offentligt fremført dette.¹ Da de

vestallierede kunne afkode de mobile mordenheders radiokode, var de for eksempel velinformerede om de massenedskydninger af jøder, som siden overfaldet på Sovjetunionen i 1941 var blevet udført af *Einsatzgruppen*. Med Den Røde Hærs tilbageerobring af sovjetisk territorium fra 1973/44 havde sovjetiske undersøgelseskommisioner fundet talrige massegrave og gennem forhør opnået et nøjagtigere overblik over massemordene.² Imidlertid blev de myrdede jøder i disse rapporter fremstillet som ”sovjetiske civilister” eller ”fredelige sovjetborgere”. Massemordet på de europæiske jøder og dets særlige karakteristika blev på denne måde ikke klart fremhævet.

Det forholdt sig ikke anderledes på den vestallierede side, hvor holocaust endnu ikke havde et navn og sjældent blev tematiseret som en særlig mordproces. Således skelnede de amerikanske atrocity films, der i 1945 konfronterede den tyske befolkning med forbrydelserne, hverken præcist mellem de forskellige grupper af ofre for nationalsocialismen eller mellem de forskellige kategorier af de lejre, som i 1945 var blevet befriet.³ Under krigsforbryderprocessen i Nürnberg udgjorde holocaust ikke et selvstændigt anklagepunkt, men fungerede blot som et af mange eksempler på ”crimes against humanity”.⁴ Den manglende villighed til at fremhæve massemordet på de europæiske jøder som en enkeltstående og særskilt masseforbrydelse afspejlede frem for alt ønsket fra det ikke-jødiske flertalssamfund om at udviske temaer som samfundsmæssig medskyld eller kollaboration i forbrydelsen.

Også de berørte overlevende skuede i vid udstrækning fremad og koncentrerede sig om deres

---

Die Deutschen, die NS-Führung und die Alliierten, München 2006, s. 84–129.

2 Se Wassili Grossman/Ilja Ehrenburg/Arno Lustiger (Hrsg.), *Das Schwarzbuch. Der Genozid an den sowjetischen Juden*, Reinbek 1994.

3 Se Ulrike Weckel, *Beschämende Bilder. Deutsche Reaktionen auf alliierte Dokumentarfilme über befreite Konzentrationslager*, Stuttgart 2012.

4 Se Thomas Darnstädt, *Nürnberg. Menschheitsverbrechen vor Gericht 1945*, München–Zürich 2015; Annette Weinke, *Die Nürnberger Prozesse*, München 2015.

---

1 Se Dieter Pohl, *Das NS-Regime und das internationale Bekanntwerden seiner Verbrechen*, i: Frank Bajohr/samme, *Der Holocaust als offenes Geheimnis*.

samfundsmæssige re-integration. Samtidig forsøgte mange ofre dog tillige at tilvejebringe dokumentation for deres lidelser. Dette skete – som for undergrundsarkivet i Warszawaghettoen – til dels allerede under forfølgelsesprocessen med henblik på at give eftertiden vidnesbyrd om den fortvivlede overlevelseskamp.⁵ Også tiden efter befrielsen var kendetegnet ved jødiske overlevendes intensive dokumentationsbestræbelser.⁶

Heraf udviklede der sig imidlertid ikke et generelt, bredt anlagt felt for holocaustforskningen. Det forblev i lang tid et perifert tema, som frem for alt blev bearbejdet af jødiske videnskabsfolk. Det er derfor personer som Rachel Auerbach, Philip Friedman, Gerald Reitlinger, Raul Hilberg, Léon Poliakov og Joseph Wulf, der med rette regnes for pionerer i den videnskabelige analyse af holocaust.⁷ Først i 1970'erne og 1980'erne samledes de enkelte undersøgelser i en bredere anlagt strømning, der trådte klart frem på den første internationale konferencer, som beskæftigede sig med det nu som "holocaust" betegnede masse mord.⁸ Som det skulle vise sig, var det kun optakten til et regulært boom i forskningen, som siden 1990'erne er fortsat uformindsket frem til i dag.

Samtidig er dette opsving imidlertid blevet ledsaget af nye perspektiver og ansatser, som i et vist omfang tydeligt adskiller sig fra de pionerarbejder, der lagde grunden for holocaustforskningen. Nogle af disse forskningstrends, deres indsigter og mulige problemer skal behandles nærmere i det følgende.⁹

---

5 Se Samuel Kassow, Ringelblums Vermächtnis. Das geheime Archiv des Warschauer Ghettos, Reinbek 2010.

6 Se Laura Jockusch, Collect and Record! Jewish Holocaust Documentation in Early Postwar Europe, Oxford 2012; Regina Fritz/Éva Kovács/Béla Rásky (Hrsg.), Als der Holocaust noch keinen Namen hatte. Zur frühen Aufarbeitung des NS-Massenmordes an den Juden, Wien 2016.

7 Se Hans-Christian Jasch/Stephan Lehnstaedt (Hrsg.), Verfolgen und Aufklären. Die erste Generation der Holocaustforschung, Berlin 2019.

8 Se Magnus Brechtken, Raul Hilberg, der Begriff Holocaust und die Konferenzen von San José bis Stuttgart, i: René Schlott (Hrsg.), Raul Hilberg und die Holocaust-Historiographie, Göttingen 2019, s. 47–70.

9 Den følgende redegørelse baserer sig hovedsageligt på

Nye trends i udforskningen af gerningsmændene

I lang tid blev den typiske holocaustgerningsmand personificeret af den såkaldte skrivebordsforbryder, det vil sige af en bureaukrat, som arbejdede i en moderne stats forvaltningsinstitutioner.¹⁰ I henhold hertil blev også holocaust forstået som en mekaniseret og stærkt organiseret form for drab, for hvilke deportationstogene og udryddelseslejre som Auschwitz var repræsentative. Da fokus for forskningen fra 1990'erne i stigende grad orienterede sig mod de talrige "killing fields" i Østeuropa, rykkede en helt anden type af gerningsmand ind i synsfeltet: mordskytten i de mobile drabsenheder, som havde stået umiddelbart over for ofrene. Diskussionen af holocaustgerningsmanden kredser i overensstemmelse hermed ikke længere om det moderne bureaukratis iboende amoralitet eller om forbindelsen mellem det industrialiserede masse mord og det moderne, som havde præget Zygmunt Baumanns bog om "Modernity and the Holocaust".¹¹

Et nærmere blik på de institutioner, der medvirkede til holocaust, som Rigssikkerhedstjenestens Hovedkontor (Reichssicherheitshauptamt, RSHA), viser nemlig, at disse på ingen måde fungerede efter mønstret for de klassiske bureaukratiske institutioner. De havde i stedet en dynamisk struktur, som fleksibelt kunne tilpasses masse mordets praktiske krav. Ikke så få medlemmer af RSHA pendlede frem og tilbage mellem deres skrivebord i Berlin og modaktiviteterne i øst. Efter 1933 opfyldte de ikke blot deres statslige mål. De udnyttede tillige de nye forhold til i praksis at realisere personlige

---

Frank Bajohr, Trends der Holocaustforschung seit den 1990er Jahren. Errungenschaften, Wandel, Probleme und Herausforderungen, i: Geschichte in Wissenschaft und Unterricht 9–10/2019, s. 485–496.

10 Om udviklingen af "gerningsmandsforskningen" som et særligt forskningsområde i holocaustforskningen se Frank Bajohr, Täterforschung. Ertrag, Probleme und Perspektiven eines Forschungsansatzes, i: samme/ Andrea Löw (Hrsg.), Der Holocaust. Ergebnisse und neue Fragen der Forschung, Frankfurt/M. 2015, s. 167–185.

11 Zygmunt Bauman, Modernity and the Holocaust, Cambridge 1991 (tysk udgave: Dialektik der Ordnung. Die Moderne und der Holocaust, Hamburg 1992).

overbevisninger, som de allerede i 1920'erne havde dannet sig i den nationale studenterbevægelse.¹²

Derudover rettedes opmærksomheden i gerningsmandsforskningen sig mod mekanismerne i gruppekohæsionen og de socialpsykologiske processer i gerningsmændenes enheder.¹³ Her blev der knyttet en særlig opmærksomhed til rollen af "kammeratskabet", som i de nationalsocialistiske (NS) institutioner baserede sig på den radikale skelnen mellem "os" og de "andre".¹⁴ Frem for det at udføre sin befaling var det vigtigere ikke at lade sine kammerater i stikken under udførelsen af den.

Hermed havde også "Auschwitz" mistet sin betydning som synonym for en næsten klinisk form for drab i gaskamre uden personlig konfrontation mellem gerningsmænd og ofre. I sidste ende var masse mordets grusomme realitet også præget af drabsenhedernes og politibataljonernes arkaiske og blodige massakrer, som kun i utilstrækkelig grad havde fundet opmærksomhed i den ældre forskning. Med forskydningen af fokus fra centrummet i Berlin til periferien i Østeuropa er ikke mindst holocausts ikke-tyske gerningsmænd rykket ind i synsfeltet - herunder balttere, polakker og ukrainere, der agerede som hjælpepolit, og det kroatiske Ustaša henholdsvis den rumænske hær, som myrdede hundrede tusinder jøder uden at være tvunget dertil af tyskerne.¹⁵

---

12 Se Michael Wildt, *Generation des Unbedingten. Das Führungskorps des Reichssicherheitshauptamtes*, Hamburg 2002.

13 Se Christopher Browning, *Ordinary Men. Reserve Police Battalion 101 and the Final Solution in Poland*, New York 1992 (tysk udgave: *Ganz normale Männer. Das Reserve-Polizeibataillon 101 und die „Endlösung“ in Polen*, Reinbek 1993); Harald Welzer, *Täter. Wie aus ganz normalen Menschen Massenmörder werden*, Frankfurt/M. 2007.

14 Se Thomas Kühne, *Belonging and Genocide. Hitler's Community 1918–1945*, New Haven 2010.

15 Se Jean Ancel, *The History of the Holocaust in Romania*, Lincoln 2011; Nevenko Bartulin, *The Racial Idea in the Independent State of Croatia: Origins and Theory*, Boston 2014; Jan Tomasz Gross, *Nachbarn. Der Mord an den Juden in Jedwabne*, München 2001; Christoph Dieckmann, *Deutsche Besatzungspolitik in Litauen 1941–1944*, Göttingen 2011; Shimon Redlich, *Together and Apart in Brzezany. Poles, Jews, and Ukrainians 1919–1945*, Bloomington 2002; Raz Segal, *Genocide in the Carpathians. War, Social Breakdown, and Mass Violence 1914–1945*, Palo Alto 2016.

Som følge heraf kan der konstateres en tiltagende "europæisering" af holocaust, således at der i historiske rekonstruktioner i stedet for et særligt tysk masse mord stadig oftere tales om et europæisk folkedrab. Denne bemærkelsesværdige ændring i perspektiv åbner utvivlsomt for nye indsigter i de forskellige former for masse vold i Østeuropa og dermed også for en kontekstualisering af holocaust. Nye perspektiver skal imidlertid altid knyttes til ældre erkendelser. Det er vigtigt at vide, at polske og ukrainske politifolk medvirkede i holocaust – men uden den tyske besættelse af Polen og Ukraine ville de aldrig være kommet i den situation. Men det er naturligvis ikke muligt at vende tilbage til en forskning, som udelukkende fokuserer på Tyskland og tillige indskrænker sig til Hitler og toppen af NS-regimet. Der kan imidlertid ikke sættes spørgsmålstegn ved Tysklands centrale ansvar for holocaust, lige som der ikke kan skrives en historie om holocaust uden Hitler, Himmler, Heydrich eller Göring.

Et differentieret syn på ofrene

I de tidligere fremstillinger af holocaust blev de jødiske ofres adfærd ikke altid givet den fornødne opmærksomhed. Diskussionerne begrænsede sig for det meste til rollen for de jødiske funktionærer og jøderådene, der som oftest blev skarpt kritiseret.¹⁶ Megen negativ fordømmelse er imidlertid blevet stærkt relativiseret som følge af nyere forskning. Ikke så få jøderåd udviste en personmæssig kontinuitet til tidligere jødiske institutioner og bestræbte sig først og fremmest på at forbedre leveforholdene for de forfulgte jøder i ghettoerne. Nogle steder efterfulgte flere jøderåd hinanden og forsøgte sig med forskellige tilpasningsstrategier, men de var i sidste ende underlagt de tyske besætters vilkårlighed. Det var ikke jøderådene, men de tyske besættere, der havde det endelige ansvar for jødernes skæbne.¹⁷

---

16 Se den skarpe kritik af jøderådene hos Hannah Arendt, *Eichmann in Jerusalem. A Report on the Banality of Evil*, New York 1963, S. 117.

17 Se Dan Michman, *The Emergence of Jewish Ghettos During the Holocaust*, Cambridge 2011; Beate Meyer,

I lang fik de forfulgte jøders daglige liv, deres strategier for at begå sig med diskriminering og repressalier såvel som deres fortvivlede overlevelseskamp under holocaust ikke nogen opmærksomhed i den historiske forskning. I mellemtiden foreligger der imidlertid et stort antal personlige dokumenter så som dagbøger og personlige beretninger, der er blevet bevaret i undergrundsarkiver som Ringelblum-arkivet i Warszawaghettoen.¹⁸ De belyser den store spændvidde i individuel holdning og individuel adfærd, der ikke mindst var kendetegnet af faktorer som livserfaring, alder og køn såvel som af mangfoldigheden i jødiske religiøse og sekulære strømninger. Som resultat heraf fremstår de jødiske ofre ikke længere som en homogen masse. Selv under ydre repressioner og fortvivlede leveforhold i ghettoerne søgte jøderne at opretholde et privatliv såvel som kulturelle og religiøse praksisser for herigennem at forsvare deres identitet mod gerningsmændenes anordninger. De forfulgtes forsøg på at opretholde menneskelig værdighed og selvagtelse under den daglige undertrykkelses betingelser skabte ikke et solidarisk fællesskab mellem de forfulgte jøder og gjorde heller ikke ghettoerne til øer af humanitet. Men det modvirkede et fald ned i et barbarisk samfund.

De talrige dokumenter fra ofrenes perspektiv udgør et stort potentiale for forskningen. Også for universitetsundervisningen i holocaust og for den pædagogiske formidling til en bredere, interesseret offentlighed er der her en samling af kilder, som hidtil kun er blevet udnyttet i et utilstrækkeligt omfang.

Tödliche Gratwanderung. Die Reichsvereinigung der Juden in Deutschland zwischen Hoffnung, Zwang, Selbstbehauptung und Verstrickung (1939–1945), Göttingen 2011.

18 Se Barbara Engelking/Jacek Leociak, *The Warsaw Ghetto. A Guide to the Perished City*, New Haven 2009; Andrea Löw, *Juden im Getto Litzmannstadt. Lebensbedingungen, Selbstwahrnehmung, Verhalten*, Göttingen 2006; Kassow (note 5); Alexandra Garbarini, *Numbered Days. Diaries and the Holocaust*, New Haven 2006; Melanie Hembera, *Die Shoah im Distrikt Krakau. Jüdisches Leben und deutsche Besatzung in Tarnów 1939–1945*, Darmstadt 2016.

Holocausts samfundshistorie

Holocausts hverdagshistorie nedefra retter også blikket mod det brede spektrum af adfærdsformer i de europæiske samfund, som ikke engang ansatsvis kan forstås med den statiske begrebstrio ”gerningsmand – offer – tilskuere”.¹⁹ Det nationalsocialistiske Tyskland og dets allierede etablerede nye sociale normer, der omfattede racistiske hierarkier og samfundsmæssige ledebilleder som det om det etnisk homogene ”folkefællesskab”.²⁰ Dette svækkede traditionelle normer, der gjorde den enkeltes anseelse og samfundsmæssige stilling afhængig af besiddelse, dannelse og præstation.

De nye samfundsmæssige målestokke fremskyndede sociale processer og dynamiske rolleforandringer. Under det bestandige pres fra vold, krig og besættelse kunne menneskers status hele tiden ændre sig, og også kategorierne for adfærd ændrede sig løbende. Dette førte blandt andet til, at i det besatte Polen, hvor omkring 200.000 jøder forsøgte at overleve i skjul, kunne redningsmænd, som husede jøder, hurtigt forandre sig til mordere, hvis jødernes penge slap op, eller de polske hjælpere frygtede de tyske besætteres brutale gengældelse. I disse tilfælde blev jøder ofte dræbt af det polske ”blå politi”, således at de tyske besættere ikke fik viden herom, da de polske hjælpere ellers ville være blevet henrettet.²¹ (Det ”blå politi” var et tysk oprettet korps i Generalguvernementet og bestod af polske førkrigspolitifolk.)

Den nyeste forskning har derfor med rette koncentreret sig om disse sociale processer og hybride former for samfundsmæssig adfærd, som var afgørende for holocaust som en samfundsmæssig proces. Det er i hvert fald mere hensigtsmæssigt at analysere samfundsmæssige processer end at kate-

---

19 Se Frank Bajohr/Andrea Löw (Hrsg.), *The Holocaust and European Societies. Social Processes and Social Dynamics*, London 2016.

20 Se Martina Steber/Bernhard Gotto (eds.), *Visions of Community in Nazi Germany. Social Engineering and Private Lives*, Oxford 2014.

21 Se Jan Grabowski, *Hunt for the Jews, Betrayal and Murder in German-Occupied Poland*, Bloomington 2013.

gorisere personer. For så vidt ville det heller ikke være tilstrækkeligt at erstatte begrebet ”tilskuer” (bystander) med differentierede kategorier (såsom ”den der drager fordel”, ”opportunisten” og ”den indifferente iagttager”), som i sidste ende vil falde lige så statiske ud. Den samme persons dynamiske rolleskifte vil i hvert fald ikke kunne begribes på denne måde.

Metodisk er det formålstjenligt at formulere en definition på herredømme som ”social praksis”, fordi fokus dermed rettes mod de samtidiges adfærd, deres iagttagelser, erfaringer og ledeforestillinger. Det er endvidere muligt at give detaljerede beskrivelser af ændringer i den samfundsmæssige hverdag.²² En definition på herredømme som social praksis baserer sig ikke på en entydig, skarp skelnen mellem herskere og beherskede samt mellem befalingsgivere og befalingsmodtagere, men definerer herredømme som et amorft felt af kræfter, hvorpå aktørerne på mangfoldige måder befinder sig i relation til hinanden. Frem for at undersøge et samfunds passive, abstrakte holdning til magthaverne, rettes fokus mod de mange handle- og adfærdsformer i et samfund.

For en ambitiøs fremstilling af holocausts samfundshistorie er endvidere den snigende forandring af samfundsmoralen af særlig betydning. Hvorledes forholdt ikke-jøder sig til diskrimineringen af den jødiske minoritet? En analyse af de samfundsmæssige forhold i det nationalsocialistiske Tyskland viser, at ikke-jøder efter en indledningsvis usikkerhed meget hurtigt vænnede sig til den antisemitiske diskrimination, efter kort tid optog den og endog drog personlige fordele af den ny situation. Kan disse trends også identificeres i de som oftest multietniske regioner under tysk besættelse? I forbindelse hermed findes der især hjælp i lokale mikroanalyser. De første bemærkelsesværdige studier foreligger allerede²³ og vil forhåbentlig

anspore til yderligere studier i fremtiden. Hermed kan der skabes et nuanceret billede af samfundsmæssige forhold, som især vil kunne udgøre et vigtigt korrektiv til de nationalistiske historiefortællinger, som i første linie præsenterer befolkningen som helte, ofre eller martyrer.

Landvindinger og grænser for internationaliseringen

I de senere årtier har holocaustforskningen udviklet sig til et virkelig internationalt og samtidig interdisciplinært forskningsfelt. Dette afskiller den nuværende forskning fra den ældre, som var kendetegnet af strengt nationale perspektiver og orienterede sig mod de respektive nationale erindringskollektiver. Mens for eksempel tyske forskere i lang tid tog udgangspunkt i ledespørgsmålet: ”Hvordan kunne det ske?”, stillede forskere i Israel især spørgsmålet: ”Hvorfor skete det for os?”²⁴ Derfor domineredes forskningen også af nationalt forskellige temaer. I Tyskland var der fokus på gerningsmændene og oprindelsen til *Endlösung*, mens israelske forskere koncentrerede sig om ofrenes og antisemitismens historie.

Disse nationale perspektiver er ganske vist på ingen måde forsvundet ud af den nuværende forskning, men som følge af internationaliseringen er dens betydning blevet tydeligt svækket.

Endnu få årtier tilbage var den typiske holocaustforsker ekspert i tysk historie med et tilsvarende kendskab til det tyske sprog. Dette var tilstrækkeligt til at kunne læse de tyske originalkilder, der var centrale for ”oprindelsen til *Endlösung*”. I betragtning af de ændrede forskningstrends og de differentierede perspektiver er det i mellemtiden vigtigere at kunne tale og læse jiddisch, polsk eller russisk. Det stigende antal af holocaustforskere fra Østeuropa står for denne nye trend.

De for holocaustforskningen relevante kilder

Redlich (note 15); Hembera (note 18).

22 Se Alf Lüdtke, Funktionseliten: Täter, Mit-Täter, Opfer? Zu den Bedingungen des deutschen Faschismus, i: samme (Hrsg.), Herrschaft als soziale Praxis. Historische und sozial-anthropologische Studien, Göttingen 1991, s. 559–590.

23 Se Omer Bartov, Anatomy of a Genocide. The Life and Death of a Town Called Buczacz, New York 2018;

24 Se Dan Diner, Gedächtniszeiten. Über jüdische und andere Geschichten, München 2003.

er affattet i mindst en snes forskellige sprog, hvilket udgør den største udfordring og det største problem for den nuværende forskning. Trods den stigende internationalisering er transnationale og integrerende perspektiver nemlig fortsat sjældne. Ekspertter i holocaust i Polen ved hyppigt intet om udviklingen i Frankrig og omvendt, selv om et sammenlignende perspektiv for jødeforfølgelse og holocaust i de to lande er væsentlig. I stedet kan der iagttages en vis isolering og overspecialisering i forskningen, der modvirker Saul Friedländers ønske om en historieskrivning over holocaust, som er integrerende og omfatter forskellige perspektiver.²⁵

Holocausts "efterhistorie" har udviklet sig til et stærkt voksende forskningsfelt, som i Nordamerika benævnes "Aftermath Studies". Det er ikke mindst attraktivt, fordi dets temaer befinder sig inden for nationale grænser, og de ovennævnte sproglige krav derfor kan undgås. Næsten to tredjedele af de temaer, som nu diskuteres på holocaustkonferencer stammer fra "Aftermath Studies", og nogle forskere taler allerede om en "flugt" ind i holocausts efterhistorie.²⁶ Det er uden tvivl overdrevet, især da erindringen om holocaust, efterkrigsprocesserne mod gerningsmænd, spørgsmål om kompensation og de overlevendes skæbne udgør integrerede dele af holocausts samlede historie, som ikke bør adskilles fra de centrale begivenheder før 1945, men som også giver muligheder for længdesnitsanalyser ud over tærsklen i 1945.

Imidlertid fremmer den stærke udvikling

i "Aftermath Studies" den tiltagende udbredte opfattelse, at holocaust i grunden allerede er tilstrækkeligt udforsket, således at spørgsmål om eftervirkning(er), betydning og tolkning fremstår vigtigere end forskningen i selve kernebegivenhederne. Alt i alt bliver der stadig for sjældent gjort forsøg på produktivt at fjerne grænsen mellem holocausts historie og dets "efterhistorie" og på at overskride epoketærsklen i 1945 gennem længdesnitsanalyser for derved at knytte virkningerne og repræsentationen af holocaust efter 1945 tættere til dets historie. Den, som for eksempel undersøger den økonomiske eksistensstilintetgørelse af jøderne og den materielle og pengemæssige udplyndring af dem, burde også inddrage restitutionen og erstatningerne efter 1945. Ligeledes kan de langfristede følger af materielle tab for identitetskonstruktionen hos ramte jøder og deres familier bedst analyseres med en integrerende iagttagelse af flere generationer. Og i relation hertil byder en transnational sammenligning frem for alt på fundamentale forskelle mellem Øst- og Vesteuropa.

Ligeledes udgør den gensidige overtagelse af antijødiske foranstaltninger i Europa et endnu ikke tilstrækkeligt udforsket forskningsfelt. I 1930'erne var Europa under den verdensomspændende økonomiske krise kendetegnet af opsving af autoritære regimer og diktaturer, som udstedte mangfoldige antisemitiske love og forordninger.²⁷ Udøvede det nationalsocialistiske Tyskland en signifikant indflydelse, fungerede "Det Tredje Rige" snarere indirekte som antisemitisk model, eller baserede den antisemitiske politik sig på interne udviklinger i de europæiske lande? Hvorledes blev nationalsocialismens antisemitiske politik i det hele taget overtaget i de europæiske lande, og hvorledes udvikledes antisemitternes forsøg på at skabe internationale forbindelser? Sådanne transnationale perspektiver udgør væsentlige ønsker til den fremtidige forskning.

25 Se Saul Friedländer, *An Integrated History of the Holocaust. Some Methodological Challenges*, i: Dan Stone (ed.), *The Holocaust and Methodology*, New York 2012, s. 181–189. Den mest omfattende kildesamling med integrerende perspektiver findes udgivelsesprojektet "Die Verfolgung und Ermordung der europäischen Juden durch das nationalsozialistische Deutschland 1933–1945" (VEJ), som bliver udarbejdet af Institut für Zeitgeschichte, Bundesarchiv og professoratet for nyere og nyeste historie på Universität Freiburg verantwortet, og som støttes af Deutsche Forschungsgemeinschaft. Af de planlagte 16 bind er der hidtil udgivet 13.

26 Se Ulrich Herbert, *Holocaust-Forschung in Deutschland. Geschichte und Perspektiven einer schwierigen Disziplin*, i: Bajohr/Löw (note 10), s. 31–79, her S. 68.

27 Se Frank Bajohr/Dieter Pohl (Hrsg.), *Right-Wing Politics and the Rise of Antisemitism in Europe 1935–1941*, Göttingen 2019.

Forlaget ELLEKÆR ApS

www.ellekar.dk

Publiceret juni 2020

Grafisk udformning: Dorte Pugliese

Dette skrift er licenseret under en
Creative Commons Kreditering-
Ikkekommerciel-Ingen afledninger 4.0
International-licens.